

השנה ה' ד"א "כל שישנו במקרא" דג סוף הפרק ה"א ד"א

את הלימוד נחלק לשני דיונים. החלק הראשון יעסוק במשנה ובגמרא הסמוכה לה, והחלק השני, יעסוק בסוגיית תלמוד ומעשה.

א. כל שישנו במקרא

נוסח המשנה

- || שימו לב ליחס בין משנה זו למשנה שלפניה. מהם קווי הדימיון בין המשניות?
 || בכתב יד קאופמן של המשנה (בחוברת המקורות) המשנה הזו מנוסחת באופן שונה לחלוטין. מהם ההבדלים בין הניסוחים? מה משמעות הבדלים אלו? (ניתן לחשוב על סיבות לשוניות-ניסוחיות, והן על סיבות מהותיות).
 || ניסוח דומה מופיע גם בתוספתא (קידושין פ"א הלכה יז, עמ' 281 בהוצאת ליברמן- גם בחוברת המקורות).
 || שימו לב, שבכל מקרה בכתה", אלו שני חלקים של משנה אחת.

הבנת המשנה

- א || מהי "דרך ארץ"?
 המשנה שלנו דנה בשלושה תחומים: מקרא משנה ודרך ארץ. מתוך הנחה שאת הביטויים "מקרא" ו"משנה" אנו מבינים (מעין תורה שבכתב ותורה שבעל פה), הרי שנותר לנו לברר את המושג "דרך ארץ".
 בדקו את המקורות הבאים, ונסו לעמוד על משמעותו:

2 || משנה מסכת אבות פרק ג משנה ה

רבי נחוניא בן הקנה אומר כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ וכל הפורק ממנו עול תורה נותנין עליו עול מלכות ועול דרך ארץ:

1 || משנה מסכת אבות פרק ב משנה ב

[ב] רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון

3 || מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מס' דבחדש פרשה ב ד"ה ויבא משה

ויבא משה ויקרא לזקני העם. מגיד, שמשה חלק כבוד לזקנים. - וישם לפניהם, האיר עיניהם. - את כל הדברים, ראשון ראשון, אחרון אחרון. - אשר צוהו ה', אף לנערים ולנשים אמור. ויענו כל העם יחדיו, לא ענו בחנופה ולא קבלו זה מזה, אלא השוו כלם לב אחד ואמרו, כל אשר דבר ה' נעשה. - וישב משה את דברי העם אל ה'. וכי צריך היה משה להשיב, אלא למדה תורה דרך ארץ; בא משה והשיב תשובה לשולחו, שכן אמר משה, אף על פי שהוא יודע ועד, אשיב תשובה לשולחני.

4 || מסכתות קטנות מסכת אבות דרבי נתן נוסחא א פרק ח ד"ה וקנה לך

וקנה לך חבר כיצד מלמד שיקנה אדם חבר לעצמו שיאכל עמו וישתה עמו ויקרא עמו וישנה עמו וישן עמו ויגלה לו כל סתריו סתרי תורה וסתרי דרך ארץ.

5 || מסכתות קטנות מסכת אבות דרבי נתן נוסחא א פרק א ד"ה משה נתקדש

מעשה שאירע בר' יאשיה ובר' מתאי בן חרש שהיו שניהם יושבים ועוסקין בדברי תורה פירש ר' יאשיה

לדרך ארץ א"ל ר' מתיא בן חרש רבי מה לך לעזוב דברי אלהים חיים ולשטוף בדרך ארץ ואע"פ שאתה רבי ואני תלמידך אין טוב לעזוב דברי אלהים חיים ולשטוף בדרך ארץ אמרו כל זמן שיושבין ועוסקין בתורה היו עושין מקנאין זה לזה וכשנפטרין דומין כשהן אוהבים מנעוריהם

ב || משמעות העיסוק במקרא משנה ודרך ארץ

המשנה מציינת את העיסוק במקרא משנה ודרך ארץ כהגדרה של אדם בעל מעלה ("לא במהרה הוא חוטא" עפ"י כת"י פרמה ונוסח הדפוסים, או "עליו הכתוב אומר 'והחוט המשולש לא במהרה יינתק'). מדוע עיסוק משולש זה מציין מעלה משמעותית? האם יש כאן קשר ספציפי למניעת חטא? עיינו במשנה ממסכת אבות פ"ב מ"ב (הובאה לעיל).

מהי משמעות הביטוי "אינו מן היישוב"? עיינו בדברי הרמב"ם בפירושו למשנה זו:

רמב"ם על משנה מסכת קידושין פרק א משנה י

וענין אין זה מן היישוב, שאין בו תועלת לבנין הארץ אלא הוצאתו מן המדינה טוב יותר למדינה. ואמרו באדם שזו תאורו ומושבו מושב לצים ופסול לעדות. לפרשנות זו, יכולות להיות השלכות תפיסתיות מרחיקות לכת: האם מוטלת על האדם, בין שאר חובותיו, גם החובה (הדתית? האנושית? המוסרית?) לעסוק ביישובו של עולם? אם אכן ישנה חובה זו – מהן הגדרותיה? היכן היא תבוא לידי ביטוי? האם זכותו של הפרט לחיות את חייו עפ"י בחירתו, גם באופן שאינו מועיל לעולם או לאנושות?

סוגיית הגמרא (עד הנקודתיים "ואחריתה דרכי מות")

מהו הנושא של סוגיית הגמ' לאיזו משנה מתקשר נושא זה?

עיינו בדבריו של ה"פני יהושע" (ר' יהושע פולק, פולין בחצי הראשון לש המאה ה-18) על סוגיה זו:

"משנה כל שישנו במקרא כו'. בגמרא אמר ר"א בן צדוק כו'. לכאורה לא שייך הא מילתא דרבי אלעזר ב"צ כלל אמתני' דהכא אלא אמתניתין דלעיל דאיירי בכה"ג דיסורין לצדיקים היינו כדי להטיבן באחריתן וכדמוקי ליה אביי דעבדין ליה יום טב ויום ביש וכן כתב מהרש"א ז"ל בחידושי אגדות וכן הוא בסדר עין יעקב".

|| מהי קושייתו של בעל הפני יהושע?

בשורות הבאות מובא תמצית תירוצו של הפנ"י לקושיה זו:

"דאפשר דהיינו נמי דמסיק שהתלמוד מביא לידי מעשה והיינו נמי האי טעמא גופא דלא במהרה חוטא".

|| מהו תירוצו של הפנ"י?

|| האם תירוץ זה מניח את דעתכם? האם ניתן היה להסביר נקודה זו באופן שונה? (רמז: הסבר קצת יותר טכני...)

ב. תלמוד ומעשה

הסוגיה בקידושין

כהמשך טבעי למשנה, הדנה באדם העוסק בתורה ובדרך ארץ, מעלה הגמ' את אחת משאלות היסוד במסורת המחשבה של בעלי תורה שבעל פה, שאלה בה דנה חכמים לאורך כל הדורות: מהו היחס בין הלימוד לבין המעשה, בין העיסוק העיוני-תיאורי, לבין היישום המעשי.

|| מהי הכרעת החכמים? המשפט "גדול תלמוד שמביא לידי מעשה", ניתן להבנה בכמה כיוונים. שימו לב למשמעויות השונות של המשפט (ולאפשרויות הפיסוק השונות, או ליתר דיוק – האפשרויות השונות להבנת מוקד האמירה). שימו לב, כי יתכן שמשפט זה אינו הכרעה בין ר"ע לר"ט – אלא דיעה שלישית, מעין פשרה בין הדעות!

|| שימו לב למשמעויות הבאות – בהן עולה מתח דומה (אם כי לא בהכרח זהה) למתח שבין תלמוד למעשה. האם מקורות אלו עולים בקנה אחד עם הכרעת הסוגיה שלנו? או שמא הם עוסקים בשאלות שונות לחלוטין?

|| שימו לב, כי המשניות במסכת אבות (בשם שלושה דוברים שונים!) יוצרות מסר כמעט אחיד!

|| כל העיסוק בסוגיה זו פותח פתח לדיון פנימי ומשמעותי, לגבי היחס בין עולם הלימוד, או אולי ניתן לומר "חווית הלימוד", לבין ההתנהגות המעשית. האם יש ביניהם קשר הכרחי? האם יש ביניהם מדרג?

1 || משנה מסכת ברכות פרק ב משנה ב

א"ר יהושע בן קרחה למה קדמה שמע לוהיה אם שמוע [מדוע בקריאת שלוש פרשיות קריאת שמע, הנאמרות פעמיים ביום, אנו מקדימים את פרשת "שמע" (דברים ה'), לפרשת "והיה אם שמוע" (דברים יא)] אלא כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואחר כך יקבל עליו עול מצות.

פירוש ר' עובדיה מברטנורא למשנה זו

ולא המדרש הוא העיקר אלא המעשה - ותדע לך שהשתיקה טובה, שאפילו המדרש והדרש והדיבור בתורה שאין לך מדה טובה הימנה, אין עיקר קיבול השכר אלא בשביל המעשה, והדורש ואינו מקיים, נוח לו אם היה שותק ולא היה דורש:

2 || משנה מסכת אבות פרק א משנה יז

שמעון בנו אומר כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב אלא שתיקה ולא המדרש הוא העיקר אלא המעשה וכל המרבה דברים מביא חטא:

3 || משנה מסכת אבות פרק ג משנה ט

[ח] רבי חנינא בן דוסא אומר כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו מתקיימת הוא היה אומר כל שמעשיו מרובין מחכמתו חכמתו מתקיימת וכל שחכמתו מרובה ממעשיו אין חכמתו מתקיימת:

4 || משנה מסכת אבות פרק ג משנה יז

הוא היה אומר כל שחכמתו מרובה ממעשיו למה הוא דומה לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מועטין והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו שנאמר (ירמיה י"ז) והיה כערער בערבה ולא יראה כי יבא טוב ושכן חררים במדבר ארץ מלחה ולא תשב אבל כל שמעשיו מרובין מחכמתו למה הוא דומה לאילן שענפיו מועטין ושרשיו מרובין שאפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו שנאמר (ירמיה י"ז) והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו ולא יראה כי יבא חום והיה עלהו רענן ובשנת בצורת לא ידאג ולא ימיש מעשות פרי:

שתי שיטות בראשונים להבנת הסוגיה

עיינו בדברי רש"י, ד"ה שהתלמוד, ובפירושו של ר"י הזקן (פירוש המיוחס לאחד מבעלי התוס' החשובים ביותר, אם כי ככל הנראה נכתב ע"י חכם אחר, מאוחר יותר. נדפס במסכת קידושין באותיות קטנות בשולי הדף בדפוס וילנא), ד"ה שהתלמוד מביא לידי מעשה עד סוף הסוגריים ("לימוד החכמה קודם למעשה"):

|| מהי משמעות הקביעה "שתלמוד מביא לידי מעשה" לפי הבנת כל אחד מהחכמים הנ"ל?

|| מדוע קריטי בעיני ר"י הזקן כי אדם ימד את פרטי המצוות?

סוגיה מקבילה בבבא קמא

במסכת בבא קמא, מופיעה סוגיה מקבילה, הדנה באותו נושא:

תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף יז עמוד א

ת"ר: וכבוד עשו לו במותו* - זה חזקיה מלך יהודה, שיצאו לפניו שלשים וששה אלף חלוצי כתף, דברי ר' יהודה; אל"ר' נחמיה: והלא לפני אחאב עשו כן! אלא, שהניחו ס"ת על מטתו, ואמרו: קיים זה מה שכתוב בזה. והאידינא נמי עבדינן הכי [והלא גם היום אנו עושים כך?]. אפוקי מפקינן, אנוחי לא מנחינן [אנו מוציאים אך לא מניחים]. ואיבעית אימא: אנוחי נמי מנחינן, קיים לא אמרינן [הסבר אחר: אנו מניחים, אך לא אומרים "קיים"]. אמר רבה בר בר חנה: הוה אזילנא בהדיה דר' יוחנן למשאל שמעתא [הייתי מהלך עם ר' יוחנן לשאול ממנו הלכה], כי הוה עייל לבית הכסא והוה בעינא מיניה מלתא [כאשר היה נכנס לבית הכסא והייתי שואל], לא פשיט לן עד דמשי ידיה ומנח תפילין ומברך [לא היה משיב לנו עד שנטל ידיו, הניח תפילין וברך], והדר אמר לן: אפילו קיים אמרינן, לימד לא אמרינן [ואז חזר ואמר: אפילו "קיים" אומרים, "לימד" לא אומרים]. והאמר מר: גדול למוד תורה, שהלמוד מביא לידי מעשה! ל"ק: הא למיגמר, הא לאגמורי [והרי אנו יודעים שתלמוד גדול יותר, וא"כ "קיים" היא מחמאה גדולה יותר מ"לימד", לא קשה: ההבדל הוא בין לימוד עצמי להוראה לאחרים].

רש"י
והאידינא מפקינן - ספר תורה קמי גברא רבה. אנוחי - על מטתו לא מנחינן. כי הוה עייל לבית הכסא - כלומר זימנא חדא כי הוה עייל לבית הכסא אמר לן הכי קיים אמרינן לימד לא אמרינן ולימד אמרו לחזקיה והאידינא לא משום כבודו דחזקיה דלימד עדיף מקיים. מביא לידי מעשה - אלמא מעשה עדיף. למיגמר - לעצמו מעשה עדיף אבל לאגמורי לאחרני עדיף ממעשה הלכך לימד לא אמרינן.

* הגמרא דורשת כאן פס' מספר דברי הימים ב (ל"ב, לג), העוסק במותו של חזקיה מלך יהודה: וַיִּשְׁכַּב וַיְחַזְקֵהוּ עִם אֲבֹתָיו וַיְקַבְּרֵהוּ בְּמַעְלֵה קִבְרֵי בְנֵי דָוִד וַיְכַבֵּד עֲשׂוּ לוֹ בְּמוֹתוֹ כָּל יְהוּדָה וַיִּשְׁבִּי יְרוּשָׁלַם וַיְמַלְכֵךְ מִנְּשֵׂה בְנוֹ תַחְתָּיו:

בין שתי הסוגיות קיים פער ברור בהבנת האמירה "גדול תלמוד שמביא לידי מעשה. ועל כך מעיר ר"ת, בתוס בבבא קמא:

תוספות מסכת בבא קמא דף יז עמוד א

האמר מר גדול למוד תורה שמביא לידי מעשה - פי' בקונטרס אלמא מעשה עדיף וקשה לר"ת דאדרבה מהכא דייק ספ"ק דקדושין (דף מ: ושם) למוד גדול ממעשה גבי זקנים שהיו מסובין בעליית בית נתזה בלוד ונשאלה שאילה זו בפניהם למוד גדול או מעשה גדול ונמנו כולם ואמרו למוד גדול שמביא לידי מעשה ואומר ר"ת דה"פ והאמר מר שלמוד מביא לידי מעשה וכיון שאנו אומרים קיים הרי אנו אומרים שלמד דאי לא שלמד היאך קיים שהלמוד מביא לידי מעשה

|| מהי הבעיה עליה מצביע ר"ת?

|| [הערה: שאלה זו אופיינית מאד לצורת החשיבה ההרמונית של בעלי התוס', הדורשים מהתלמוד הבבלי אחידות מוחלטת, או בלשוננו של המהרש"ל: "שעשו את הש"ס ככדור"].

|| מהו הפיתרון אותו הוא מציע?

|| למעוניינים - ניתן לעי' בהמשך התוס' (ב"ק יז ע"א, ד"ה והאמר).

דיון מקביל במדרשי ההלכה

במסגרת דף הלימוד השבועי לא נוכל להאריך ולהתרחב גם לדיון זה, רק נציין כי ישנו דיון מרתק בשאלה זו העוסק בניתוח הקולות העולים מהתורה ומהנביאים בסוגיה זו, בספרי בפרשת עקב:

ספרי דברים פסקא מא

והיה אם שמע תשמעו אל מצותי, למה נאמר, לפי שנאמר [דברים ה א] ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם, שומע אני שלא נתחייבו בתלמוד עד שנתחייבו במעשה תלמוד לומר והיה אם שמע תשמעו אל מצותי, מגיד שמיד נתחייבו בתלמוד, ואין לי אלא מצות עד שלא נכנסו ישראל לארץ כגון בכורות וקרבתות ומעשר בהמה, מצות משנכנסו ישראל לארץ כגון העומר והחלה ושתי הלחם ולחם הפנים מנין תלמוד לומר והיה אם שמע תשמעו אל מצותי, לרבות שאר מצות. אין לי אלא עד שלא כבשו וישבו משכבשו וישבו כגון לקט שכחה ופיאה ומעשרות ותרומה שמטים ויובלות מניין תלמוד לומר והיה אם שמע תשמעו אל מצותי, להוסיף עליהם מצות אחרות.

ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם, מגיד שמעשה תלוי בתלמוד ואין תלמוד תלוי במעשה וכן מצינו שענש על התלמוד יותר מן המעשה שנאמר [הושע ד א] שמעו דבר ה' בית ישראל כי ריב לה' עם יושבי הארץ כי אין אמת ואין חסד ואין דעת אלהים בארץ, אין אמת, אין דברי אמת נאמרים שנאמר [משלי כג כג] אמת קנה ואל תמכור ואין חסד אין דברי חסד נאמרים שנאמר +תהלים קיט טד+ חסדך ה' מלאה הארץ ואין דעת אין דברי דעת נאמרים שנאמר [הושע ד ו] נדמו עמי מבלי הדעת כי אתה הדעת מאסת ואומר [ישעיה ה כד] לכן כאכול קש לשון אש וחשש להבה ירפה וכי יש לך קש שהוא אוכל אש אלא קש זה הוא עשו הרשע שכל זמן שישראל מרפים ידיהם מן המצות שולט בהם ואומר [ירמיה ט יא - יב] מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דבר פי ה' אליו ויגידה על מה אבדה הארץ נצתה כמדבר מבלי עובר, ויאמר ה' על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה ואומר [עמוס ב ד] כה אמר ה' על שלשה פשעי יהודה ועל ארבעה לא אשיבנו על מאסם את תורת ה' וחוקיו לא שמרו. וכבר היו רבי טרפון ורבי עקיבה ורבי יוסי הגלילי מסובים בבית עריס בלוד נשאלה שאלה זו לפניהם מי גדול תלמוד או מעשה אמר ר' טרפון גדול מעשה ר' עקיבה אומר גדול תלמוד ענו כולם ואמרו גדול תלמוד שהתלמוד מביא לידי מעשה רבי יוסי הגלילי אומר גדול תלמוד שקודם לחלה ארבעים שנה ולמעשרות חמשים וארבע ולשמטים ששים ואחת וליובלות מאה ושלוש וכשם שענש על התלמוד יותר מן המעשה כך נתן שכר על התלמוד יותר מן המעשה שנאמר ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם מהו אומר למען ירבו ימיכם וימי בניכם ואומר [תהלים קה מד- מה] ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חקיו וג'.

האם הדיון הוא גם בעל השלכות הלכתיות?

הדיון בסוגיה בקידושין נראה כדיון תיאורטי גירדא, אולם מהירושלמי עולה כי הוא בעל השלכות הלכתיות ממש:

תלמוד ירושלמי מסכת חגיגה פרק א דף עו טור ג/ה"ז

ר' יהודה כשהיה רואה את המת ואת הכלה מתקלסין היה נותן עיניו בתלמידים ואומר המעשה קודם לתלמוד. נמנו בעליית בית ארים התלמוד קודם למעשה. רבי אבהו הוה בקיסרין שלח לרבי חנינה בריה מזכי בטיבריה [רבי אבהו גר בקיסריה ושלח את חנינא בנו ללמוד בטבריה]. שלחון ואמרן ליה גמל הוא חסד [שלחו לו מטבריה כי הוא עוסק בגמילות חסדים]. שלח כתב ליה המבלי אין קברים בקיסרין שלחתיך לטיבריא? כבר נמנו בעליית בית ארים בלוד התלמוד קודם למעשה! רבנן דקיסרין אמרין הדא דאת אמר [רבני קיסריה אמרו: כל מה שאתה אומר (שהתלמוד קודם למעשה)] בשיש שם מי שיעשה אבל אם אין שם מי שיעשה המעשה קודם לתלמוד.

ונראה שכך צריך להבין את הדיון של הרמב"ם בנושא, בהלכות תלמוד תורה:

רמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק ג הלכות א-ה

- א** | בשלשה כתרין נכתרו ישראל, כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות, כתר כהונה זכה בו אהרן שנאמר והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם, א כתר מלכות זכה בו דוד שנאמר זרעו לעולם יהיה וכסאו כשמש נגדי, כתר תורה הרי מונח ועומד ומוכן לכל ישראל, שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב, כל מי שירצה יבא ויטול, שמא תאמר שאותם הכתרים גדולים מכתר תורה הרי הוא אומר בי מלכים ימלוכו ורוזנים יחוקקו צדק בי שרים ישורו, הא למדת שכתר תורה גדול משניהם.
- ב** | אמרו חכמים ממזר ת"ח קודם לכהן גדול עם הארץ שנאמר יקרה היא מפנינים, מכהן גדול שנכנס לפני ולפנים.
- ג** | אין לך מצוה בכל המצות כולן שהיא שקולה כנגד תלמוד תורה אלא תלמוד תורה כנגד כל המצות כולן שהתלמוד מביא לידי מעשה, לפיכך התלמוד קודם למעשה בכל מקום.
- ד** | היה לפניו עשיית מצוה ותלמוד תורה אם אפשר למצוה להעשות ע"י אחרים לא יפסיק תלמודו, ואם לאו יעשה המצוה ויחזור לתלמודו.
- ה** | תחלת דינו של אדם אינו נידון אלא על התלמוד ואחר כך על שאר מעשיו, לפיכך אמרו חכמים לעולם יעסוק אדם בתורה בין לשמה בין שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה.

יסודות העולים מן הדין

להשלמת הדין המחשבת, כדאי לעי' בקטע הבא:

בסוף מורה נבוכים, הרמב"ם מציג את אידאל השלמות האנושית בעיניו. האם אידיאל זה מבטא את "גדול תלמוד שמביא לידי מעשה"?

[הרמב"ם מציג את ארבע דרגות השלמות שמנו הפילוסופים]

המין הרביעי הוא השלמות האנושית האמיתית והיא השגת המעלות השכליות, כלומר, תפיסת מושכלות המלמדים דעות אמיתיות במטפיסיקה. זאת היא התכלית האחרונה והיא המביאה את האדם לידי שלמות אמיתית. והיא לו לבדו. והיא מעניקה לאדם את הקיום הנצחי. ובה האדם הוא אדם. התבונן בכל שלמות משלוש השלמויות הקודמות ותמצא שהן לזולתך ולא לך. ואם אין מנוס, בהתאם למקובל - לך ולזולתך. ואילו השלמות האחרונה הזאת היא לך לבדך. אחר אינו משתתף בה עמך בשום אופן...

גם הנביאים הבהירו לנו עניינים אלה עצמם והסבירו אותם כמו שהסבירו אותם הפילוסופים. הם אמרו לנו במפורש שאין שלמות הקניין, ולא שלמות הבריאות ולא שלמות מידות האופי שלמות שיש להתפאר בה ולבקש אותה, ושהשלמות שיש להתפאר בה ולבקש אותה היא ידיעתו יתעלה שהיא הידיעה האמיתית. ירמיה אמר על ארבע השלמויות האלה: כה אמר ה': אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו אל יתהלל עשיר בעשרו, כי אם בזאת יתהלל המתהלל השָׁפֵל וְיִדְעַע אֹתִי (ירמיה ט', 22-23)...

אחרי-כן השלים את העניין ואמר: כי באלה חפצתי נאָם ה' (שם), כלומר, מטרתי שיהיו מכם חסד משפט וצדקה בארץ באופן שהבהרנו באשר לשלוש-עשרה מידות שהכוונה היא להידמות אליהן ושזאת תהיה התנהגותנו. התכלית שאותה ציין בפסוק זה היא אפוא שהוא הבהיר ששלמות האדם שבה יתפאר באמת היא (מדרגתו של) מי שהגיע להשיג את האל יתעלה כפי יכולתו ויודע כיצד היא השגחתו בברואיו בהביאו אותם לידי מציאות ובהנהיגו אותם. לאחר אותה השגה, אותו אדם יתכוון בהתנהגותו תמיד לחסד משפט וצדקה מתוך הידמות אל מעשיו יתעלה כמו שהסברנו מספר פעמים בספר זה.

|| מהי השלמות לדעת הרמב"ם?

|| מהו המוקד של האדם השלם - הצד העיוני/מופשט, או החיים המעשיים/ton?

